

М. У. БУРАКОВА, Ю. В. КРЫШНЁЎ
г. Гомель, УА «Гомельскі дзяржаўны
тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухого»

ЛЕКСІКАГРАФІЧНЫЯ ПАРАМЕТРЫ СЛОЎНІКАЎ ЭЛЕКТРАТЭХНІЧНЫХ ТЭРМІНАЎ

Артыкул прысвечаны комплекснаму даследаванню лексікаграфічных параметраў, прадстаўленых у тэрміналагічных слоўніках і слоўніках-даведніках па электратэхніцы. Вызначэнне лексікаграфічных параметраў з'яўляецца неабходнай працэдурай для стварэння слоўнікаў. Аналіз лексікаграфічных крыніц па электратэхніцы выяўляе, што арганізацыя структуры слоўніка адносна адвольная і залежыць ад выбару аўтарскіх устаноўак або лексікаграфічных параметраў для складання слоўніка. Зроблена спроба дыферэнцыяцыі слоўнікаў электратэхнічных тэрмінаў па васьмі параметрах: 1) галіна спецыяльнай лексікі; 2) прызначэнне; 3) адрасная арыентацыя; 4) функцыя слоўніка; 5) аб'ём слоўніка; 6) прыцыпы і крытэрыі адбору тэрмінаў; 7) парадак размяшчэння слоўнікавых артыкулаў; 8) фармленне і дэталізацыя інфармацыі.

Развіццё навукі і тэхнікі, пашырэнне міжнародных сувязей ва ўсіх сферах жыцця грамадства актуалізуе праблему стварэння сучасных спецыяльных слоўнікаў. А гэта дыктуе неабходнасць звароту да сучасных навуковых парадгм даследавання галіновай тэрміналогіі.

Навукова-тэхнічная (тэрміналагічная) лексікаграфія з'яўляецца адным з асноўных напрамкаў прыкладнога тэрміназнаўства. Аб'ектам тэрміназнаўства з'яўляюцца тэрміны і тэрміналагічныя сістэмы, а аб'ектам навукова-тэхнічнай лексікаграфіі з'яўляецца праектаванне і складанне спецыяльных (тэрміналагічных) слоўнікаў.

Сучасная лексікаграфія характарызуецца тэндэнцыяй да аўтаматызацыі апрацоўкі лінгвістычных крыніц (слоўнікаў, тэкстаў і інш.), што патрабуе распрацоўкі фармальнага апісання матэрыялу, які апрацоўваецца. Апісанне слоўнікавай крыніцы ў аспекце яго параметраў з'яўляецца адным з шляхоў да яго фармальнага апісання.

У межах тэрміналагічнай работы па праектаванні слоўніка электратэхнічных тэрмінаў пэўную ролю выконвае пачатковая інвентарызацыя лексікаграфічных крыніц, якая прадстаўляе збор

і апісанне шырока вядомых слоўнікаў і слоўнікаў-даведнікаў па электратэхніцы. У выніку такой апрацоўкі ствараецца адпаведная электронная база даных лексікаграфічных крыніц па электратэхніцы.

Тэрміналагічныя слоўнікі – гэта слоўнікі, якія змяшчаюць тэрміналогію адной або некалькіх спецыяльных абласцей ведаў або дзейнасці. Такі від слоўнікаў адлюстроўвае дасягненні тэрмінаграфіі. Выдзяляюць тры віды слоўнікаў: агульнанавуковыя і агульнатэхнічныя, галіновыя тэрміналагічныя слоўнікі, вузкаспецыяльныя слоўнікі [1, с. 148]. Аналізаваныя слоўнікі электратэхнічных тэрмінаў на рускай і англійскай мовах з'яўляюцца разнавіднасцю галіновых тэрміналагічных слоўнікаў. Нягледзячы на адсутнасць агульнапрынятых правіл па кампазіцыі галіновых тэрміналагічных слоўнікаў, вучонымі-тэрмінолагамі распрацаваны рад лексікаграфічных параметраў, якія садзейнічаюць фармалізацыі і спрашчэнню тэхналогіі падрыхтоўкі слоўніка данага тыпу. Сістэма лексікаграфічных параметраў для праектавання тэрміналагічнага слоўніка, прапанаваная С. В. Грыневым-Грыневічам, з'яўляецца адной з самых універсальных і складаецца з наступных апорных пунктаў:

- 1) *галіна спецыяльнай лексікі* вызначае тэматычны пласт спецыяльнай лексікі, які апісваецца (тэматычная, часовая);
- 2) *прызначэнне* вызначае характар выкарыстання слоўніка (перакладны, даведачны, вучэбны або інфармацыйны);

3) *адрасная арыентацыя* ўсталёўвае кола будучых карыстальнікаў слоўніка;

4) *аспектная арыентацыя* – узровень апісання мовы: фанетычны (слоўнікі вымаўлення), арфаграфічны (слоўнікі правапісу), словаўтваральны (слоўнікі тэрмінаэлементаў), сінтаксічны (слоўнікі спалучальнасці), семантычны (тлумачальныя слоўнікі);

5) *функцыя слоўніка* (апісальная і нарматыўная);

6) *аб'ём слоўніка* (поўны, сціслы);

7) *прынцыпы і крытэрыі адбору тэрмінаў* (выбар крыніц тэрмінаў, крытэрыі ўключэння, лімітавая даўжыня тэрміна, крытэрыі адбору тэрміна);

8) *парадак размяшчэння слоўнікавых артыкулаў* (фармальны, тэматычны);

9) *афармленне і дэталізацыя інфармацыі* (электронная і кнігадрукаваная) [2, с. 220].

Такое комплекснае праектаванне спецыяльных слоўнікаў, якое складаецца з дзевяці пунктаў лексікаграфічных параметраў, дазваляе аналізаваць і класіфікаваць лексікаграфічныя творы з рознымі практычнымі мэтамі.

Трэба адзначыць, што ў тэрміналагічнай лексікаграфіі няма агульнапрынятай тыпалогіі спецыяльных слоўнікаў. Кожны даследчык вылучае ўласныя параметры для класіфікацыі.

Адпаведна данаму праектаванню намі зроблена спроба дыферэнцыяцыі слоўнікаў і слоўнікаў-даведнікаў электратэхнічных тэрмінаў, якія ўключаюць тэрміны вызначанай галіны, па васьмі параметрах для вызначэння аўтарскай устаноўкі. У межах артыкула праілюструем тры прыклады:

1 “Словарь-справочник по электротехнике, промышленной электронике и автоматике” В. К. Бензара [3]:

1) *галіна спецыяльнай лексікі* – па тэматычнай арыентацыі: галіновы;

2) *прызначэнне* – даведачны (тлумачальны);

3) *адрасная арыентацыя* – студэнты, маладыя рабочыя вытворчасці, навучэнцы сярэдніх спецыяльных вучэбных устаноў;

4) *функцыя слоўніка* – нарматыўная;

5) *аб'ём слоўніка* – скарачаны (1500 тэрмінаў);

6) *прынцыпы і крытэрыі адбору тэрмінаў* – пры стварэнні слоўніка-даведніка аўтар абапіраецца на слоўнікі, энцыклапедыі тэхнічных тэрмінаў;

тэрміны прадстаўлены ў форме назоўнікаў;

прыметнікі і дзеепрыметнікі ўжываюцца ў словазлучэннях з назоўнікамі;

лімітная мяжа тэрміналагічных словазлучэнняў складае ад двух да пяці слоў, напрыклад: *электраізаляцыйныя матэрыялы, закон электрамагнітнай індукцыі, пасіўныя элементы схемы замяшчэння, закон балансу высілкаў на замкнёных участках;*

асноўным крытэрыем адбору тэрмінаў з'яўляецца ўжывальнасць, сістэмнасць, тэматычная прыналежнасць і нарматыўнасць;

7) *парадак размяшчэння слоўнікавых артыкулаў* – фармальны: алфавітны;

8) *афармленне і дэталізацыя інфармацыі* – кнігадрукаваны аднатомны слоўнік-даведнік.

1 “Англо-русский словарь по электротехнике и электроэнергетике = English-Russian dictionary of electrical and power engineering” Я. Н. Лугінскага, М. С. Фезі-Жылінскай, Ю. С. Карыбава [4]:

1) *галіна спецыяльнай лексікі* – па тэматычнай арыентацыі: галіновы;

2) *прызначэнне* – перакладны, даведачны;

3) *адрасная арыентацыя* – выкладчыкі, аспіранты і студэнты, навукова-тэхнічныя работнікі і перакладчыкі;

4) *функцыя слоўніка* – нарматыўная;

5) *аб'ём слоўніка* – поўны (45000 тэрмінаў);

6) *прынцыпы і крытэрыі адбору тэрмінаў* – пры стварэнні слоўніка аўтары абапіраюцца на амерыканскія і англійскія тэхнічныя часопісы, кнігі, справаздачы навукова-даследчых арганізацый, даведнікі і слоўнікі.

7) *парадак размяшчэння слоўнікавых артыкулаў* – фармальны: алфавітны;

усе англійскія тэрміны размешчаны ў слоўніку ў алфавітным парадку з прымяненнем гнездавой сістэмы і вылучаюцца паўтлустым шрыфтам;

большасць двух- і шматслоўных тэрмінаў аб'яднаны ў гнёзды пад другімі словамі-назоўнікамі;

унутры гнёздаў тэрміны размешчаны ў алфавітным парадку па першых словах-прыметніках;

вылучаюцца паўтлустым шрыфтам нумары розных спецыялізаваных тлумачэнняў;

словы, аднолькавыя па напісанні і вымаўленню, напрыклад назоўнік і дзеяслоў, даюцца адзін раз;

словы, аднолькавыя па напісанні, але якія маюць іншае вымаўленне, прадстаўлены асобна;

у рускім перакладзе словы-сінонімы ці блізкія па сэнсе паняцці адзелены адзін ад аднаго коскай, больш аддаленыя значэнні – кропкай з коскай, словы-амонімы дадзены пад рознымі лічбамі;

8) *афармленне і дэталізацыя інфармацыі* – кнігадрукаваны.

2 “Словарь по электротехнике. Английский, немецкий, французский, нидерландский, русский” Я. Н. Лугінскага, Б. А. Аляксеева, Б. А. Махліна [5]:

1) *галіна спецыяльнай лексікі* – па тэматычнай арыентацыі: галіновы;

2) *прызначэнне* – перакладны, даведачны, інфармацыйны;

3) *адрасная арыентацыя* – шырокае кола спецыялістаў і перакладчыкаў, якія працуюць з літаратурай па электратэхніцы на англійскай, нямецкай, французскай, нідэрландскай, рускай мовах;

4) *функцыя слоўніка* – нарматыўная;

5) *аб’ём слоўніка* – поўны (8000 тэрмінаў);

6) *прынцыпы і крытэрыі адбору тэрмінаў* – пры стварэнні слоўніка аўтары абапіраюцца на тэксты тэхнічных артыкулаў, энцыклапедыі тэхнічных тэрмінаў;

слоўнікавы артыкул складаецца з тэрмінаў на англійскай, нямецкай, французскай, нідэрландскім і рускай мовах, размешчаных у выглядзе слупка;

вядучыя англійскія тэрміны выдзелены паўтлустым шрыфтам; для спасылкі з аднаго сінанімічнага англійскага тэрміна на іншы выкарыстоўваецца памета see (глядзі);

усе нямецкія, французскія, нідэрландскія і рускія тэрміны маюць указанне роду і, пры неабходнасці, формы множнага ліку.

у перакладах розныя значэнні падзяляюцца лічбамі, блізкія па сэнсе варыянты – кропкай з коскай, сінанімічныя варыянты – коскай; для эканоміі месца ўзаемазамяняльныя часткі перакладу могуць быць заключаны ў квадратныя дужкі, напрыклад: *абмотка зрушэння [падмагнічвання]*, што раўназначна запісу: *абмотка зрушэння, абмотка падмагнічвання*;

факультатыўная частка тэрміна можа быць заключана ў тых жа мэтах у круглыя дужкі, напрыклад: *напружанне (электрычнай) дугі*, што раўназначна запісу: *напружанне электрычнай дугі, напружанне дугі*;

тлумачэнні заключаны ў круглыя дужкі і набраныя курсіўным шрыфтам, напрыклад: *прабой (дыэлектрыка)*;

для перакладу з нямецкай, французскай, нідэрландскай і рускай моў варта карыстацца змешчанымі ў канцы слоўніка паказальнікамі,

у якіх усе тэрміны маюць літарна-лічбавае абазначэнне, якое адпавядае абазначэнню галоўнага англійскага тэрміна;

7) *парадак размяшчэння слоўнікавых артыкулаў* – фармальны: алфавітны; усе вядучыя англійскія тэрміны пранумараваны ў межах кожнай з літар англійскага алфавіту для магчымасці пошуку нямецкіх, французскіх, нідэрландскіх і рускіх тэрмінаў-эквівалентаў па паказальніках;

8) *афармленне і дэталізацыя інфармацыі* – кнігадрукаваны.

Праведзены аналіз слоўнікаў і слоўнікаў-даведнікаў паказаў, што лексікаграфічныя параметры, прапанаваныя С. В. Грыневым-Грыневічам можна прымяняць для характарыстыкі слоўнікаў электратэхнічных тэрмінаў. На базе дыферэнцыяцыі даных слоўнікаў і слоўнікаў-даведнікаў па вызначаных васьмі параметрах назіраецца падабенства іх прызначэння, тэматычнай і адраснай арыентацыі, функцый, парадку размяшчэння слоўнікавых артыкулаў, а таксама афармлення і дэталізацыі інфармацыі. Трэба адзначыць, што прапанаваныя лексікаграфічныя параметры з'яўляюцца ўзаемазвязанымі і паслядоўнымі. Аўтары аналізаваных слоўнікаў і іншых слоўнікаў-даведнікаў электратэхнічных тэрмінаў пры праектаванні апошніх першапачаткова вызначаюць іх *тэматычную арыентацыю*, адпаведна якой наступным вызначаецца *прызначэнне, адрасат, аспектная арыентацыя і функцыі* слоўніка. Адрозненні назіраюцца толькі ў *аб'ёме* слоўнікаў і *прынцыпе адбору тэрмінаў*. З дзесяці прааналізаваных слоўнікаў і слоўнікаў-даведнікаў электратэхнічных тэрмінаў выяўлена, што толькі два з'яўляюцца поўнымі (ад 8000 да 45000 тэрмінаў), астатнія з'яўляюцца кароткімі (ад 700 да 3500 тэрмінаў).

Такім чынам, дакладна распрацаваныя лексікаграфічныя параметры змяняюць магчымасць прыняцця памылковых рашэнняў пры складанні спецыяльных слоўнікаў. Відавочна, што якасць розных тэрміналагічных слоўнікаў залежыць ад свядомага выбару аўтарам найбольш важных і неабходных параметраў пры падрыхтоўцы і апісанні слоўнікаў.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Дубичинский, В. В. Лексикография русского языка : учеб. пособие / В. В. Дубичинский. – М. : Наука: Флинта, 2008. – 432 с.

2 Гринев-Гриневич, С. В. Введение в терминографию: Как просто и легко составить словарь : учебное пособие / С. В. Гринев-Гриневич. – 3-е изд., доп. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 224 с.

3 Бензарь, В. К. Словарь-справочник по электротехнике, промышленной электронике и автоматике / В. К. Бензарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск : Выш. шк., 1985. – 176 с.

4 Лугинский, Я. Н. Англо-русский словарь по электротехнике и электроэнергетике = English-Russian dictionary of electrical and power engineering : с указателем русских терминов : около 45000 терминов / Я. Н. Лугинский, М. С. Фези-Жилинская, Ю. С. Карибов. – 4-е изд., испр. – М. : РУССО, 2003. – 611 с.

5 Лугинский, Я. Н. Словарь по электротехнике. Английский, немецкий, французский, нидерландский, русский / Я. Н. Лугинский, Б. А. Алексеев, Б. А. Махлин; ред. Я. Н. Лугинский – М. : Русский язык, 1985. – 480 с.

The article is devoted to a comprehensive study of lexicographic parameters presented in terminological dictionaries and dictionaries-reference books on electrical engineering. Defining lexicographic parameters is a necessary procedure for creating dictionaries. Analysis of lexicographic sources on electrical engineering reveals that the organization of the dictionary structure is relatively arbitrary and depends on the choice of authorial settings or lexicographic parameters for compiling the dictionary. An attempt was made to differentiate dictionaries of electrotechnical terms by eight parameters: 1) branch of special vocabulary; 2) appointment; 3) address orientation; 4) dictionary function; 5) the volume of the dictionary; 6) principles and criteria for selection of terms; 7) the order of placement of dictionary articles; 8) registration and detailing of information.